

תמול שלשום" לש"י עגנון

מאת לאה נולדברג

כשנודמן לי במקום אחד לדבר בשבחו של הרומאן החדש של עגנון, העיר כפי שמסרו לי מישהו הערה בנה הלשון "כדאי היה לעשות מהפכה כל כך גדולה בספרות עברית, כדי לשוב ולהתפעל מעגנון!"

מורז הדבר, עדמה מגיע קיצר-ראיי תם של אנשים מסויימים לגבי החדש. דומים הם לאותו אדם המהלך ברחוב ופוגש בנערה צעירה, שבמלבושיה יש משהו מסגנון האופנה של ראשית המאה ועם כל הרענונות שבפניה, הצעירות הנועזות שבתנועותיה, פורש הוא לקראתה את כפיו וקורא "סבתא!"

הקורא הטוב של "תמול שלשום" לא יוכל להתעלם מן החדש שבספר הזה, מן ההעזה והחופש הגמור שבסגנונו, מן המקוריות שבשימוש דרכי התיאור והקומפוזיציה. עגנון, הידוע לנו מאז כשליט בלשונו ובסגנונו מאין כמוהו, עושה כאן דברים, המפתיעים אותנו אפילו לגבי הסופר הזה. המעבר מסגנון לסגנון, גיווני-לשון בהתאם לגיווני-הנושא, השפה העצורה, הפשטנית כמעט, — בחלקים המוסרים את יפן, — והסגנון המתקרב לסגנונו של יודל תסיד בסמטאותיה של ירושלים עיר-הקודש, מסירה נאטוראליסטית של דיבור עם הטיראדות של סוביה, המשתתפת בלי כל מעצור במלים לועזיות במקומן ושלא במקומן, ואם בדברי-לי צנות של הבחורים הצעירים ("... ושם ימצא אדוני עס העגלוני שאדוניי מבקיש, היין אויסן שהוילכויס לפיי סח חיקווי והיין אויסן שהוילכויס לרחור ביס... וכו'...") ואם בגלישה לחרוזי המאקאמה בפרקי בלך הכלב. וכל זה ניתן באחרות מפליאה ומתאחד למגניגה אחת, בלי שהגן מרגיש, כיצד אתה עובר כאן מסגנון לסגנון ומלשון ללשון. אפשר היה לכתוב מחקר על "הקונטראפונקט" של הלשון בספר הזה.

וכבלשון כן גם בעצם בניין הסיפור ובעריכת הדברים: המזיגה העמוקה של הריאליזם, המתאכזר למציאות ואוהבה גם יחד, ושל פאונטאסטיקה סמלית (בלך) של הומור דק מאד, המעמיד פנים רציני גיח (תיאור עירתו של יצחק ויחסו לציגנות, למשל), וגרוטיסקי הצוחקת בקול (זופגישע שבין ר' פייש והכלב), ההואי הגרמז מרחוק (עירתו של יצחק והעניות שבביתו), זה שכמעט ואינן יכול לשערו בנפשך בלי שחרגיש דמעה בעיניך, וההואי הדחוס, הממשי מאד, של יפן, של פתח-תקווה של ירושלים. כיצד כל הדברים הללו נעשים אחדות, קלועים זה בזה ונובעים זה מזה, והספר נהפך לנהר גדול, הנושא בזימו ספינות ובני אדם ואצות של צמחים וגזרי-עץ ועלים יבשים, והזרם הוא קצוב רשקט, ואינו פוסק אפילו לרגע

העצובים ביותר בספרות העברית, עצבו תו שקולה כגודל של "שכול וכש" (ורק רוגז חסר הוא לחלוטין), ואי אתה קורא בו אפילו שני עמודים, בלי שתוכרח לפתע לצחוק, ודווקא בקול. מזיגה של תמימות אמיתית ופקחות, העומדת מאחורי התמימות הזאת, — הגה הבסיס של הספר הזה, ולפרקים מגעת הפקחות עד כדי שטניות בלתי נתפסת. ואתה קורא ושואל עצמך בפעם האלף: "כיצד הוא עושה דבר זה?" ואינך מצליח להשיב, מאחר שלעשייתם של בעלי הכשרונות הגדולים אין רצף טיב.

זהו ספר על העליה השנייה; וככל ספר גדול, איננו שואב את כוחו וגודלו לתו מן הנושא, אלא הנושא שואב כאן את כוחו וגודלו מדרך סיפורו של המתבר. צידי נושאים גדולים קיימים במידה מספקת גם בספרות העברית וגם בספרותנו שלנו, ואין הם מעניינים כלל, מעניין הדבר כשנושא גדול צד את לבו של סופר גדול ונהפך לחליל שהוא מגנן עליו. עגנון יודע את הסוד, שלא לסטות מגדולת הגור, שא, דווקא כשהאספקלריה שלו קטנה ומצומצמת, טוב עשה דחקה בזה שגיי בורו הוא לא חמדת המשורר, ולא יוסף היים ברנה, הגזכר כאן בדרך-אגב, אלא אותו "חברנו" יצחק קומר, הדל באל"פ ישראל, פשוטו כמשמעו, אותו בחור תמים וצנוע שכל תור צניעותו ותמימותו תה, ושדרך הצניעות והחמימות ישלו, בדרך מסגנת, עוברות כל התכונות האנושיות של אותו דור של אותה תקופה.

מסביב ליצחק קומר — דמויות הרבה דמויות שונות של פועלים ומנצלים, אפיקורסים וחרדים, מתפקדים ומתחסדים, נערוצות צנועות ובלתי צנועות, נשים צדקניות ולא צדקניות כל עיקר. אנשים תלושים מכל חוש אנושי ועקררים מכל קרקע ואנשים פשוטים, שכל מקום שרגי להם דורכת בו נהפך ממילא להיות להם לקרקע, כאותו "הרגל המתוקה", אשר לא לימד את כלבו החביב עליו לדבר עברית, כדי שלא יסיחו אתו תלמידי הגימנסיה "הרצליה", כי היתה לו טיגא עליהם, על תלמידים אלה, על ששתלו אילנות בט"ו בשבט ולא דאגו אחרת כן להשקיתם, והיו האילנות קמלים ויורדים לטמיון, ולמה לא נחרעם על המורים שהרי המורים לא נתכונו אלא לנאים נאומים, ואכן היו נאומים את נאומיהם.

האנשים מופיעים בספר, כעיקרו: "האישים" אינם אלא רקע לעתים אין לומר על האישים דבר, אלא ראוי רק לקרוא בשמם "עסקנטקי, ועסקנו" ביץ, ועסקנובסקי". וכי מה יש להוסיף עוד? אבל על אלה המופיעים בשמם, הידוע לנו, אם מן העתונות, ואם מתולדות הציגנות, ואם מזה שאך "תמול-שלשום" חטפנו אתם שיחה באחד מרחובות תל-אביב, לעתים יש ויש מה לספר. וכאן מפליא העוז ומפליאה היכר לה, כיצד מצליח עגנון, באופן הטבעי ביותר ובלתי לפגוע בסיפור-המעשה, להכניס לתוך פסקו שמות מפורסמים כדיוגנון, ויוסף אהרנובויץ, וסילמאן ואז"ר. ואין זה מקבל על ידי כך גזון לוקאלי צר, והספר אינו נהפך לפרובינציאלי ספרותית. מי שאיננו יודע, מי הוא דיוגנון, יעבור על פני השם הזה כעל שם בודי, ולא ייכשל, ממש השם שקוראיו של האירי הגדול יקראו בעניין את ספרו, אף אם לא ידעו מי הוא ראסל, או איוה דובלינאי אחר החשוב פחות ממנו.

זהו ספר על העליה השנייה. ספר עלייתו ושקיעתו של "חברנו" יצחק קומר, בשלושה אפיה, כמעט באדישות מסופר המעשה על שקיעתו של הגיי בור ב"מאה שערים", ו"מאה שערים" אלה הם כאגם שקט, אשר אבן צללה בו, ואיש לא ידע. רק פעם אחת מתחור ללת שם סערה גדולה, ומתוללה הוא בלק, "הכלב היהודי" מכל כלבי ארץ ישראל, ובלק הוא המסיים את הספר פור בכל רע.

והאמת נתנה להאמר: הסוף לא הניח את דעתו. המוות הזה, המקרי-ולא-מקרי, האמיתי והסמלי כאחת, הולם כמובן, את הקו הספרותי של עגנון, המסיים את הספר סיום של מעגל, כי סגנון סגנון עגול הוא. אך לעצם העניין, הגיע עגנון כאן לפני הסיום למקום כזה שהוא מונע כל סיום של ממש, במקום כזה היו נעמדים ולא מסיימים את ספריהם סופרים כדוסטויבסקי, למשל, עגנון ביקש לסגור את החוג, לא לפגוע בצורה, לסיים סיום אמנוחי ועשה מה שעשה, ואף ידע מה הוא עושה, ובכל זאת יש לנו הרגשה שעריין עומדים אנו, יחד עם יצחק קומר, במקום אחר, על פרשת-דרכים בין-גן-העדן והגיהנום, פרשת דרכים זו, שאחת הסמטאות שלה מובילה אר הני "תמול שלשום" אל ה"היום" שלנו.

וטוב כי יש בספר זה רמז שהסיום איננו סיום, וכי "מעשיהם של שאר חבריני וחברותינו יבואו בספר חלקת השרה".

ובתוך השלימות הזאת, ובהיותו נגד עם הזרם, אין אחוה פוסק מלתת דעתך לפרטים לתמוה עליהם, לאהבם. פה ושם פוורים בספר תיאורי טבע, מירי חדים במינום, שאינם דומים לתיאורי טבע אצל שום סופר אחר, לפרקים הם כסיפורי אגדה ישן, — רחיקים, לא ריאליים; לפרקים הם רק מסירה של צבע מיוחד שבאוויר (ויגנה, כשהשעונים מתחילים לצלצל בה; ירושלים בערבי שבתות); לפרקים הם מלים ספיריות, הנאמרות באיזה ענין ואין להביע אותו. עניין בדרך טובה יותר. אותה אכזריות בשרב הקיץ הארצישראל. כיצד היא נכסרת כאן: „מהלך לו יצחק במדבריה של יפו אדם אין בארץ ובשמיים אין ציפור. החמה בלבד עומדת בין שמים לארץ כמין ישות איומה, שאינה סובלת ישות אחרת על פניה.“ וכעל הטבע, כן גם על האדם, פוורות בספר הערות של חכמה בסלחנות ובלי סליחה, באהבה ובלי כפרה, ולעתים אפילי בעוקצנות, כאותו ויבור על ר' גרוניס־מגיד, שהיה נואם, ובעיניו היתה מופעת „אותה ליחלוחים אשר האנשים טועים לחשוב שהיא דמעות.“ כל אותם הדברים על האדם, העושים אותו ישות מגוחכה וטראגית גם יחד, כך הוא הספר הנה, אחד הספרים